

PORODICA TATE MARESKA

Zauzimanje selo iz kojeg smo isterali neprijatelja. To je majusno pikardijsko seoce — divno i zabačeno. Nasoj četi bi dodeljeno groblje. Oko nas polomljena raspesca, komade nadgrobnih spomenika, koje je uništio malj nepoznatog orsknavitelja. Istruleli leševi ispadaju iz raka, raznesenih eksplozijama granata. Slika, dostojna lebe, Mikelandelo!

Vojniku nije do mistike. Polje lobanja pretvoreno je u transeje. To je rat. Još smo živi. Ako nam je sudeno da povećamo broj stanovnika u tom prohladnom kutku, šta da se radi — mi smo prethodno prisilili posleniljene starkele da poigravaju zvuke marša naših mitraljeza.

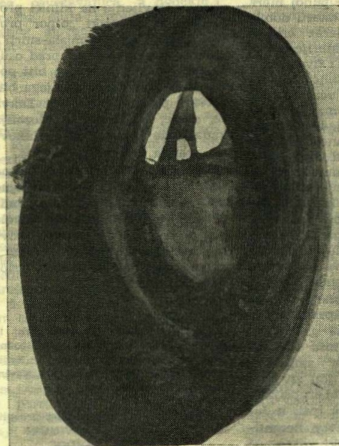
Granata je podigla jednu nadgrobnu ploču. Van svake sumnje, to je učinjeno da bi se meni moglo ponuditi utocište. Smestio sam se u toj rupi, koje u on lez vous, on loge ou on peut. Elem, bilo je proleće, svetlo i vedro jutro. Ležim na pokojnicima, posmatram napuete travke, razmišljam o Hamletu. Nije bio loš filozof, taj jadni princ. Lobanje su mu odgovarale ljudskim rečima. U naše vreme ta većina bi mogla koristiti poručniku francuske vojske.

Poziva me kaplar.
— Poručniče, traži vas neki civil.
Koga ih vraga traži civil u ovom paklu? Tip izlazi na scenu i predstavlja se. Smrknuto, neupadljivo stvoreno. Obučeno u svečani, nedeljni kaput. Kaput je isprskan blatom. Iza bojažljivih leđa strči mu vreća, upola prazna. U njoj je, svakako, smrznuti krompir; kako se starac pokrene, u vreći nešto krene.

— Eh ben, šta je posredi?
— Znate, moje prezime je misje Maresko, — šapuće civil i klanja se. — Došao sam...
— Dalje?
— Hteo bih da sahranim madam Maresko i celu porodicu, gospodine poručniče...
— Kako ste rekli?
— Znate, moje prezime je — tata Maresko. — Starac podiže šesir iznad smrknutog tela. — Možda ste čuli, gospodine poručniče...
Tata Maresko? Čuo sam te reći. Naravno, čuo sam ih. Evo čitave priče. Pre tri dana, početkom okupacije, građanstvo je izdata naredba da se evakuiraju. Jedni su otišli, drugi su ostali; oni koji su ostali smestili su se u podrumima. Bombardovanje je pobeđilo junarstvo, ispostavilo se da kamena zaštita nije sigurna. Pojavili su se prvi ubijeni. Cela porodica se ugušila pod ruševinama podzemlja. Bila je to porodica Maresko. Njihovo prezime mi je ostalo u sećanju — pravo francusko prezime. Bilo ih je četvoro — otac, mati i dve kćeri. Samo se otac spasao.

— Jadni moj prijatelju, pa to ste vi, Maresko? Sve je to vrlo tužno. Šta vam je bio potreban taj nesrećni podrum?
— Prekinuo me je kaplar.
— Izgleda počinju, poručniče...
To je i trebalo očekivati. Nemci su opazili pokret u našim transejama. Paljba po desnom krilu, potom ulevo. Zgrabio sam tatu Mareska za jaku i svukao ga dole. Glava uvrćena u ramena, moji hrabri nemci su sedeli pod zaklonom, niko nije ni nosu promolio.
Čovek u nedeljnom kaputu je bledeo i stresao se. Nedaleko od nas protrta maće, maufčići.
— Šta želite, tata, govorite brže. Vidite kako se ovde zakulavalo.
— Mon lieutenant, sve sam vam rekao, hteo bih da sahranim svoju porodicu.
— Odlično, narediću da se donesu tela.
— Tela su kod mene, gospodine poručniče!
— Šta kažete?
— On pokazuje vreću. U njoj su se nalazili bedni ostaci porodice tate Mareska.
Stresao sam se od užasa.
— Dobro, stari, narediću da ih sahrane.
On me pogleda kao čoveka koji je izvalio najveću glupost.

— Kada se stiša ova prokleta buka, — počeh iznova — iskopaćemo im divan grob. Sve će biti učinjeno, père Maresko, budite bez brige...
— Ali, ali ja imam porodičnu grobnicu...
— Odlično, kažite nam gde je.
— Ali, ali...
— Šta to znači — ali?
— Ali, mon lieutenant, mi celo vreme sedimo u njoj.

Dinamična i živopisna novelistička proza Isaka Babelja poznata je čitaocima širom sveta. U nas, prevodi „Odeskih priča“ i „Crvene konjice“ doživeli su više izdanja, a nedavno su ljubitelji pozorišne umetnosti imali prilike da gledaju i prvu u svetu televizijsku adaptaciju Babeljeve drame „Sumrak“. Pa ipak, jedan deo prozne delatosti ovog značajnog noveliste dvadesetog veka ostao je gotovo zaboravljen, i pored napora nekih izdavačkih kuća u svetu (Italija, SR Nemačka, SAD) da otkriju nepoznate materijale Babeljeva stvaralaštva. Od šest kratkih priča predstavljenih ovim izborom samo jedna („Bagraotugi i oči njegovog bika“) je objavljena u italijanskom i nemačkom prevodu; ostale pripadaju Babeljevoj zaboravljenoj ili dosad neobjavljenoj zaostavštini.

Prve dve priče („Na polju časti“ i „Porodica tate Mareska“) uzete su iz starog odeskog časopisa „Lava“ iz 1920. godine; zajedno sa druge dve („Dezertjer“ i „Kvaker“) one predstavljaju prve Babeljeve priče sa ratnom temom. Priča „Aranzjer“, objavljena u odeskom časopisu „Sluetej“ 1922. godine, takode dosad nikada nije objavljena u knjizi

ni je prevedena na bilo koji jezik. Iste godine, u istom časopisu pojavila se i priča „Bagraotugi i oči njegovog bika“, koja će slediće, 1924. godine biti preštampana u velikom moskovskom časopisu „Krasnaja nov“; ova priča, prevedena 1961. i 1962. godine u Italiji i Nemačkoj, čini vrhunac Babeljeve veštine stilizacije. Priče „Sulak i „From Grač“ su od posebnog značaja. Prva je jedna od poslednjih objavljenih za plševa života (časopis „Mlad kolhoznik“, 1937. godine), i dosad je izmicala pažnji stranih prevodilaca, a nije ušla ni u poslednje sovjetsko izdanje iz 1971. godine. Druga priča, „From Grač“, predstavlja Babeljevu rukopisnu zaostavštinu. U njoj je, za razliku od scenarija „Benja Krik“ iz 1928. godine, na drugi način obraden motiv smrti Froma Grača, jednog od najistaknutijih članova družine Benje Krika, vode odeskih bandita. Nedavno objavljena prvi put na ruskom jeziku u trećoj knjizi njujorškog almanaha „Vazdušni putevi“, ona će se zajedno sa ostalim pričama iz Babeljeve rukopisne zaostavštine tokom proleća 1984. godine pojaviti u engleskom prevodu, u SAD.

MILUTOJE JOVANOVIĆ

FROIM GRAČ

Devetnaeste godine družina Benje Krika je napala zaštitnicu dobrovoljačkih trupa, poklala oficire i zaplenila jedan deo komore. Kao nagradu zatražili su od odeskog sovjeta tri dana „mirne pobune“, ali dozvolu nisu dobili i stoga su odvalili tekstilnu robu iz svih dućana na Aleksandrovskom prospektu. Njihova delatnost se potom proširila na udruženje uzajamnog kreditiranja. Propustajući stranke — oni su ulazili u banku i obračali se članovima s molbom da u automobil koji je čekao na ulici unesu balo s novcem i dragocenostima. Prošao je čitav mesec pre nego što su počeli da ih streljaju. Tada su se pojavili ljudi, koji su tvrdili da je u proceduru hvatanja i hapšenja umešan Aron Peskin, vlasnik jedne radionice. U čemu se sastojao rad te radionice nije bilo utvrđeno. U Peskinovom stanu nalazio se stroj — dugacka mašina sa iskrivljenim olovim vratilom; na podu su ležale strugotine i karton za povezivanje.

Jednog prolećnog jutra Peskinov poznanik Miša Jabločko zakuca na vrata njegove radionice.
— Arone, — reče gost Peskinu — na ulici je prekrasno vreme. U mojoj ličnosti ti imaš tupa, koji je u stanju da ponese sa sobom čokanj s priručnom zakuskom i pođe na vazdušno putovanje u Arkadiju... Možeš se posmevatih takvom tipu, ali meni ponekad dođe da se okanem takvih ideja...
Peskin se obukao i krenuo kočijama s Mišom Jabločkom u Arkadiju. Vozali su se do večeri; u sutton Miša Jabločko ude u sobu u kojoj je madam Peskina spremala vodu u koritu za svoju četrnaestogodišnju kćer.

— Moj pozdrav, — reče Miša, skidajući šesir — krasno smo se proveli. Vazduh je prosto fantastičan, ali je potrebno da se čovek prethodno dobro najede pasulja da bi mogao razgovarati s vašim mužem... Veliki je gnjavator.
— Naši ste kome da pričate, — reče madam Peskina, hvatajući kćer za kosu i razbacujući je na sve strane — gde li je taj avanturist?
— Odmara se u vrtiću pred kućom.
Miša ponovo podiže šesir, oprosti se i odveze se kočijama. Pošto se muž nije vraćao, madam Peskina pođe po njega u vrtić. Sedeo je sa panama šešikom, nalakčen na baštenski sto i kežio se.
— Avanturisto, — reče mu madam Peskina — još se smeješ... Ja sam dobila napad zbog tvoje kćeri, koja neće da pere kosu... Dođi i razgovaraj sa svojom kćeri...
Peskin je čitao i jednako se kežio.
— Do vraga, — počeo madam Peskina, pogleda ispod muzevljevog panama šešira i vrisnu. Na njenu vrisku okupiše se susedi.
— On nije živ, — reče im madam Peskina. — On je mrtav.

Bila je to greška. Peskinu su na dva mesta prostrelene grudi, jedan metak mu je probio lobanju, ali je on još bio živ. Odveoše ga u jevrejsku bolnicu. Ranjenika je operisao niko drugi do doktor Zilberberg, ali se Peskinu nije osmehnula sreća — umro je pod nožem. Iste noći je Čeka uhapsio čoveka sa nadimkom Gruzin i njegovog prijatelja Kolju Lapidusa. Jedan od njih je bio kočijaš Miše Jabločko, drugi je čekao kočije u Arkadiji, na obali mora kod okuke koja vodi u stepu. Streľjali su ih obojicu posle saslušanja koje nije dugo trajalo. Samo je Miša Jabločko izmakao obruču. Trag mu se izgubio i prošlo je nekoliko dana dok se u dvorištu Froima Grača pojavila starica, koja je prodavala semenke. Nosila je na ruci kotaricu sa svojom robom. Jedna njena obrva bila je uzdignuta poput čupavog, kao ugali crnog žbuna, druga, jedva istaknuta, povijala se nad očnim kapkom. Razmaknutih nogu, Froim Grač je sedeo pred štalom i igrao se sa svojim unukom Arkadijem. Taj mališan se pre tri godine ispijao iz raskošne utrobe njegove kćeri Baske. Ded pruži Arkadiju prst, ovaj ga zgrabi, poskoči i stade da se ljulja na njemu kao na dasci.

— Ti si — nula... — reče Froim unuku, gledajući ga svojim jedinim okom.
Pride im starica s čupavim obrvama i u muškim cokulama usniranim konopcem.
Froime, — izusti starica — kažem ti da ti ljudi nemaju čovečnosti. Oni nemaju reči. Oni nas guše po podrumima, kao pse u jami. Oni nam ne daju da govorimo pred smrť... Treba ih gristi zubima, te ljude, i iščupati im srce... Ti čutiš, Froime, — dodade Miša Jabločko — momci čekaju da ti prestaneš da čutiš...
Miša ustade, premesti kotaricu iz jedne ruke u drugu i ode, uzdignutih crnih obrva. Pred crkvom na Aleksejevskom trgu naiđe na tri devotičice sa pletenicama. Zagrljene oko struka, one su išle u šetnju.
— Gospodiče, — reče im Miša Jabločko — ja vam neću ponuditi čaj sa pekšinitom.
On im nasu u džepove haljina semenki iz čaše i nestade, zaobišavši crkvu.
Froim Grač ostade sam u svom dvorištu. Sedeo je nepomično, svojim jedinim okom zurio je u prostor

pred sobom. Mule, oduzete od kolonijalnih trupa, krocale su seno u štali, site kobile pasle su za džrebadima na salasu. U senci pod kstenom kočijaš su igrali karte i pijuckali vino iz glinenih čašica. Zaparni talasi vetra zaspali su zidove od krede, skamenjeno u svom plavetnilu sunce se izlivalo nad dvorištem. Froim ustade i izađe na ulicu. Pređe preko Prohorovskog trga, koji je leno slao u nebo njavljivi dim svojih kuhinja; pređe i trg na kome se prodavala polovna, roba, gde su ljudi, utvjeni u zavese i žardinje, prodavali jedni drugima svoje ogrtače. Stiže do Jekaterinjske ulice, skrenu kod carinog spomenika i ude u zgradu Čeke.
— Ja sam Froim, — reče komandantu — potreban mi je gazda.
U to vreme je predsednik Čeke bio Vladimir Simen, pridoličica iz Moskve. Kada je saznao za Froimov dolazak, on pozva islednika Borovog da se raspita za posetioca.

— To je grandiozni momak, — odvrati Borovoj — čitava Odesa će proći pred vama...
I komandant uvede u kabinet starca u ogrtču od segelutaha, ogromnog kao zgradurina, rikodosog, s polusklopljenim okom i unakaženim obrazom.
— Gazda, — reče čovek koji je ušao — koga ti uništavaš?... Ti uništavaš orlove. S kim ćeš ostati, gazda, sa ljama?
— Simen načini pokret i otvori fijuku stola.
— Ja sam bez igea, — reče na to Froim — u rukama nemam ništa ni u čizmama nemam ništa niti sam na ulici koga ostavio... Pusti moje momke, gazda, reci svoju cenu...
Starca posadiše u fotelju, donose mu konjaka. Borovoj izađe iz sobe i okupi kod sebe islednici i komesare, koji su prisipeli iz Moskve.

— Pokazaću vam jednog momka, — reče on — to je epopeja, drugog takvog nema...
I Borovoi im ispriča kako je jednooki Froim a ne Benja Krik bio prvi voda četredeset hiljada odeskih lopova. Njegova igra je bila kamuflirana, ali se sve odvijalo po starčevim planovima — pohara fabrika i državne blagajne u Odesi, napad na dobrovoljce i na trupe Antante. Borovoj je čekao da starac izda kako bi porazgovarao s njim. Froim se nije pojavljivao. Isledniku dosadi čekanje te pođe u potragu. Obišao je celu zgradu i najposle je zavirio u dvorište. Froim Grač je ležao tamo opružen pod ciradom, kraj zida oba-vijenog bršljanom. Nad njegovim lešom dva crveno-armejska su pušili cigarete od domaćeg duvana.
— Pravi medved, — reče stariji kada je ugledao Borovog — sila neizmerna... Da takvog starca nisu ubili, ne bi mu se kraja znalo... U njemu deset kuršuma zaselalo, a on jednako nasrće...
Crvenoarmejac povrne, oti su mu bistrilje, šapka nakrivila.

— Lupetaš kojesta, — prekiđe ga drugi sprovednik — sada je mrtav, svi su jednaki...
— Nisu svi, — povika stariji — neki mole i vrisite, a drugi slova neće prozboriti... Otkud je moguće da svi budu jednaki...
— Za mene su svi oni jednaki, — tvrdoglavu ponovi mladi crvenoarmejac — svi na jedan kalup, ja ih ne razlikujem...
Borovoj se naže i odgrnu ciradu. Grimasa pokreta zadržala se na starčevom licu.
Islednik se vrati u svoju sobu. Bila je to okrugla dvorana tapacirana atlasom. Tamo je u toku bio sastanak povodom novih administrativnih propisa. Simen je podnosio referat o neredu koji je zatekao, o nepismenim presudama, o besmislenom vođenju zapisnika istrage. On je insistirao da se islednici podelu u grupe i počnu konsultacije sa pravnim savetnicima, kako bi se poslovi odvijali po propisima i obrascima koje je utvrdila Glavna uprava u Moskvi...
Borovoj je slušao, sedeći u svom kutku. Sedeo je usamljen, daleko od ostalih. Posle sastanka Simen mu pride i uhvati ga za ruku.

— Znam, ti se ljutiš na mene, — reče on — ali samo smo mi vlast, Saša, mi smo — državna vlast, to treba imati na umu...
Ne ljutiš se, — odvrati Borovoj i odmaće se — vi niste Odešani, vi to ne možete znati, tu vam je cela priča sa tim starcem...
Oni sedeoše jedno pokraj drugog, predsednik kome se navršilo dvadeset tri godine sa svojim potčinjenim. Simen je držao ruku Borovog i stiskao je.
— Odgovori mi kao čekist, — reče on posle pauze — odgovori mi kao revolucionar — čemu je potreban taj čovek u budućem društvu?
— Ne znam, — Borovoj se nije micao i gledao je pravo pred se — zacelo nije potreban...
— On uložio napor i odagna uspomene. Potom, pošto je živnuo, iznova počeo da priča čekistima koji su prisipeli iz Moskve o životu Froima Grača, o snalažljivosti njegovoj i neuhvatljivosti, o preziru prema bližnjem, — počeo da priča sve one neobične priče, koje su otišle u prošlost...
10

ARANŽER

(iz knjige „Petrograd, 1918“)

Neumoljiva noć. Britak vetar. Prsti mrtvaca čeprkaju po sledenim crevima Petrograda. Grimizocrvene apoteke ukočile se po uglovima. Farmaceut je oklembesio očešljanu glavicu. Mraz je šepao apoteku za ljubičasto srce. I srce apoteke je prepuklo.

Na Nevskom se žive duše. Na nebu prskaju mastiljavi mehurovi. Dva časa posle ponoći. Kraj. Neumoljiva noć.

Jedna devojka i neki tip sede na ogradni kafane „Bristol“. Dvojica iskežena leđa. Dve prozeble vrane na ogolelom žbunu.

... — Ako ste po volji satane nasledili preminulog cara — vodite za sobom narodne mase, materubice... Taman posla!... Oni se drže na Letoncima, a Letonci su — Mongoli, Glafir!...

Tipu se na obe strane lica otromboljili obrzi, kao vreće starinara. U rikastim zenicama tipa lutaju ranjene mačke.

... — Molim vas kao Hrista, Aristarhu Terentiju, idite u Nadeždinsku. Ako sam s muškarcem — ko će mi prići?

Prolaz Kinez u kožnom kaputu. Diže nad glavom veknu hleba. Plavin noktom pokazuje liniju na kori. Funta. Glafir diže dva prsta. Dve funte.

Hiljadu testera jauču u nepomičnom smegu sokaka. Zvezda blista na nebeskom svodu crnom kao mastilo. Zastavi, Kinez mrmlija kroz stisnute zube:

— Ti prljav, e?

— Cista sam, družo...

Funta.

U Nadeždinskoj bukte Aristarhove zenice.

— Mili, — već promuklim glasom govori devojka —

sa mnom je kum moj rođeni... Hoćeš li mu dozvoliti da spava kraj zida?...

Kinez lagano klima glavom. O, mudra dostojanstvenosti Istoka!

— Aristarhu Terentiju, — privijajući se uz napregnuti kožni kaput poziva devojka ravnodušno — Moj poznanik vas zove u društvo...

Tip naglo živnu.

— Iz razloga koji ne zavise od direkcije — odstranjen je... — šapuće ona, poigravajući ramenima — a imao je i nekakvu prošlost s garnirom. Tako. — Drago mi je da se upoznam. Seremetjev.

U hotelu im dadeš hanži i ne zatražiš novac.

Kasno noću Kinez side s kreveta i pođe u mrak.

— Kuda, — prosišta Glafir, uplićući nogama. Ispod leđa joj matakla mrlja od znojia.

Kinez pride Aristarhu, koji je hrkao kraj umivaonika na podu. On cimnu starca za rame i pokaza očima na Glafir.

— Zašto, Vasjuk, — promrmlija Aristarh s poda — ti si dužan, tvoje je pravo, — i sitnim korakom potrča prema krevetu.

— Gubi se, pseto, — reče Glafir — ubio me je tvoj Kinez.

— Ona neće da sluša, Vasjuk, — razdra se Aristarh užurbano — ti si naredio, a ona neće da sluša...

— Mi prijatelj, — reče Kinez. — On — može, E, strvina...

— Vi ste stari, Aristarhu Terentiju, — prošapta devojka, smestajući starca pored sebe — šta vi umete? Tačka.

NA POLJU ČASTI

Nemačke baterije bombardovale su sela teškom artiljerijom. Seljaci su bežali prema Parizu. Vukli su sa sobom bogalje, nakaze, ovce, pse, životne namirnice. Blistavo od plavetnila i zapare, nebo je lagano dobijalo purpurnu boju, oticalo i prevlačilo se zastorima dima.

Sektor kod N-a zaposeo je trideset sedmi pešadijski puk. Gubici su bili ogromni. Puk se pripremao za protivnapad. Kapetan Ratin je objavio tranšeje. Sunce je bilo u zenitu. Sa susjednog sektora stisne vest da su u četvrti četi izgubljeni svi oficiri. Četvrti četa je nastavila da pruža otpor.

Na trista metara od tranšeje Ratin ugleda ljudsku figuru. Bio je to vojnik Bidu, kretan Bidu. Sedeo je šćurivši se na dnu jame prekrivene vodom. Svojevremeno, tu je eksplodirala granata. Vojnik se bavio onim čime podižu sebi moral senilne starkele po selima i perverzni dečaci po javnim nužnicima. Nećemo govoriti o tome.

— Zakočaj se, Bidu, — reče kapetan s gadjenjem. — Sta ćeš ti ovde?

— Ja... ja vam to ne mogu reći... ja se bojim, kapetane!...

— Tu si našao ženu, svinjio! Usuduješ se da mi u lice kažeš da si kukavica, Bidu. Napustio si drugove u ovom času kada puk kreće u napad... Ben, mon cochen!...

— Kunem vam se, kapetane!... Sve sam pokušao... Bidu, rekao sam sebi, bradi razborit... Popio sam bocu čistog alkohola da bih nakupio hrabrosti. Je peux pas, capitaine... Bojim se, kapetane!...

Kreten klonu glavom na kolena, obuhvati je rukama i zaplaka. Ona podiže lice prema kapetanu, i u prorazima njegovih očiju sitnih kao u svinje pojavi se bojažljiva i blaga nada. Ratin je bio plah. Izgubio je dva brata u ratu i još nije zarasla rana na vratu. Na vojnika pokušaje bujice najpogrdnijih psokvi, zasu ga suvi grad odvratnih, gnevih i besmislenih reči od kojih se krv penusa u slepoćnicama, posle kojih jedan čovek ubija drugog.

Umesto odgovora Bidu je tihlo klimao svojom okruglom, ridom, čupavom glavom, tvrdom glavom seoskog idota.

Nije bilo snage koja bi ga prisilila da ustane. Ona kapetan pride ivici jame i prosišta kasvim tih:

— Ustani, Bidu, ili ću te politi od glave do pete.

Učinio je kako je rekao. S kapetanom Ratin nije bilo šale. Smradni miaz smažno šiku u vojnikovo lice. Bidu je bio budala, seoska budala, ali nije mogao da podnese uvredu. Vrisnuo je neljudskim, otegnutim glasom; taj tužni, usamljeni i izgubljeni vapaj proskakuta uzoranim poljima; vojnik se trže, skrši ruke i pojuri poljem prema nemačkim tranšejama. Neprijateljski kuršum probi mu grudi. Ratin ga dotuče sa dva revolverska metla. Vojnikovo telo se i ne pomate. Ostale je na pola puta, između protivničkih rovova.

Tako je umro dvadesetjednogodišnji Selestin Bidu, seljak iz Normandije, rodom iz Orija — na krvlju zalivenim poljima Francuske.

Ovo što sam ispričao — sušta je istina. O tome je napisano u knjizi kapetana Gastona Vidala — Figures et anecdotes de la grande guerre. On je bio svedok. I on je branio Francusku, kapetan Vidal.

SULAK

Dvadeset druge godine je u Vinickom reonu umištena Guljajeva banda. Njegov načelnik, staba je bio Andrija Sulak, seoski učitelj. Uspelo mu je da ode preko granice u Galiciju, uskoro su novine javile da je umro. Šest godina posle te vesti doznali smo da je Sulak živ i da se krije u Ukrajini. Čerlišov i ja dobismo naloga da krenemo u poteru. Sa ovlašćenjima agronoma u džepu podosmo u Hoštovateju, u Sulakov zavijač. Tamo je predsednik seoskog sovjeta bio demobilisani crvenarmejac, momak valjan i jednostavan.

— Ovdje ni krtač mleka nećete dobiti, — reče nam on — u ovom Hoštovatom ljudje žive jedu...

Raspitujući se za prenoćište, Čerlišov navede razgovor na Sulakovo kuće.

— Može, — reče predsednik — pomenuta udovica ima i kuću...

On nas povede na kraj sela, u kuću pokrivenu gvozdenim pločama. U sobi, pred hrpom platna, sedela je žena-patuljak u beloj bluzi izvučenoj preko sukneje. Pognutih očišanih glava, dva dečaka u kaputima iz sirotišta čitala su knjigu. U ljujkašci je spalvalo odojče krupne, beličaste glave. U svemu se ogledala hladna manastirska čistota.

— Haričina Terentjevna, — reče predsednik nesigurnim glasom — hoću da ti preporučim dobre ljude... Žena nam pokaza kuću i vrati se svom platu.

— Pomenuta udovica neće otkazati, — reče predsednik kada izadosome — u takvom je položaju...

— Osvrćući se, on ispriča kako je Sulak svojevremeno služio kod žuto-plavih, a od njih je prešao papi rimskom.

— Muž je kod pape rimskog, — reče Čerlišov — a žena svake godine po jedno dete donosi...

— Takav je život, — odgovori predsednik, ugleda na putu potkovicu i podiže je — nemojte vi na tu udovicu gledati što je ona patuljak, ona mleka za pctoro ima. Od nje druge žene uzajmljuju mleko...

Kod kuće predsednik ispriči kajganu na masti i iznese votku. Kada ga je uhvatilo, povuče se na peć. Otud smo čuli šapat i dečji plač.

— Ganocka, kunem ti se, — mrmlijao je naš domaćin — kunem ti se da ću sutra otići do učiteljeve...

— Dosta je bilo priče, — dreknu Čerlišov, koji je ležao kraj mene — ne date ljudima da spavaju...

Razbarušeni predsednik proviri iz peći; kragna kolutje bila mu je otkopana, bosa noge su visile niz peć.

— Učiteljica je u školi davala kunu za priplod, — reče on kao krivac — ženu je dala, a mužjaka nema... Ženka bila tu, bila, pa kad je došlo proleće, takav je život, odmaglila u šumu. Ganocko, — povika odjednom predsednik, okrenuvši se devojci — sutra ću otići do učiteljeve, doneću ti par, napravimo kavaz...

Otac i kći su još dugo razgovarali iz peći, on je jednako vikao „Ganocko“, a potom je zaspao. Pokraj mene prevrtao se na senu Čerlišov.

Hajdemo, — reče on.

Ustadosmo. Na vedrom nebu bez ijednog oblaka blistao je mesec. Prolećna sumrzica je tanušnom korom prevukla bare. U Sulakovoj gradini zrasloj u korov strčale su gole stabljike kukuruza, po zemlji je ležalo polomljeno govođe. Uz gradinu je bila stala, iz nje je dopiralo šuškanje, kroz pukotine između dasaka promicala je svetlost. Prikraivi se kapiji, Čerlišov se navali na nju i reza popusti. Udoasmo i ugledasmo otvorenu jamu nasred štale, na tjem dnu je sedeo čovek. Žena-patuljak u beloj bluzi stajala je pokraj ivice jame sa činijom boršča u rukama.

— Zdravo, Adrijane, — reče Čerlišov — spremas se za večeru?...

Ispustivši činiju, žena-patuljak polete ka meni i ugriže mi ruku. Stisnula je zube, tresla se i jaukala. Iz jame odjeknu pucanj.

— Adrijane, — reče Čerlišov i odskoči — živog te moramo imati...

Sulak se dole petljao oko zatvarača, zatvarač skljocnu.

S tobom razgovaraju kao s čovekom, — reče Čerlišov i opali. Sulak se prisloni iza žiti sastrugani zid, zagreba u njega, krv mu pokulja iz usta i usiju i on se skljoka.

Čerlišov je ostao na straži. Ja otrčah po predsednika. Iste noći smo odvezli ubijenog. Dečaci su išli pored Čerlišova po mokrom putu koji se mutno presjavao. Mrtvačeve noge u poljskim dubokim cipelama potkovanim klincima virile su iz kola. Kraj muševljevog uzglavlja nepomično je sedela žena-patuljak. Pri prigušenoj svetlosti mesečine njeno lice s iskrivljenim kostima izgledalo je kao metalno. U njenom majusnom krilu spavalo je dete.

— Kravetino, — reče najednom Čerlišov koji je koraćao putem — pokazaju ti tebi tvoje mleko...

bagratoglu i oči njegovog bika

Na ivici puta ugledao sam bika nevidene lepote.

Povijen nad njim, plakao je dečak.

— To je Bagratoglu, — reče ukrotitelj zmija, koji je u prikrajku obedovao za svojom oskudnom trepezom.

— Bagratoglu, sin Kjazimov.

Rekoh:

— Divan je, kao dva naest meseca.

Ukrotitelj zmija reče:

— Zeleni ogrtač proroka nikada neće sakriti jogunastu bradu Kjazimovu. Bio je neuporedivi parničar, koji je svom sinu ostavio bednu udericu, krupne žene i bika kome nije bilo ravna. Ali Alah je velik...

— Alah il Alah, — rekoh.

— Alah je velik, — ponovi starac, odstranjujući kotaricu sa zmljama. — Bik je odrastao i postao najvećanstveniji bik u celoj Anadoliji. Memed-han, zaslepljen zavisti, uskopio ga je noćas. Više niko neće dovesti Bagratogluu krave, koje čeznu za začecem. Niko neće platiti Bagratogluu sto pijastara za ljubav njegovog bika. On je siromah — Bagratoglu. On se kida od plata na ivici puta.

Tišina gora razastirala je nad nama ljubičaste zastave. Snegovi su blistali na vrhovima. Krv je ilara po nogama osakaćenog bika i usiravala se u travi. I, čuvši kako bik jauče, ja mu pogledah u oči i ugledah smrt bika i svoju smrt i klonuh na zemlju u neizmernoj patnji.

— Putniče, — uzviknu tada dečak s licem rumenim kao zora — ti se grtiš i pena se koluta na uglovima tvojih usana. Crna bolest te steže užadima svojih grčeva.

— Bagratoglu, — odgovorih ja malaksavajući — u očima tvog bika otkrio sam odraz vedne buđne zlobe suseda naših Memed-hanova. U njihovoj vlačnoj dubini otkrio sam ogledala, u kojima se raspljuju vatre zelene izdaje suseda naših Memed-hanova. Svoju mladost, upropašenu u jalovosti, ugledao sam u zenicama osakaćenog bika, i svoju zrelost kako se probija kroz bodljikave žice ravnodušnosti. Puteve Sirije, Arabije i Kurdistana, koje sam triput izmerio, otkrivam u očima tvog bika, o Bagratoglu, i njihov ravan pesak ne ostavlja mi nadu. Mržnja čitavog sveta ulazi u otvorene očne duplje tvog bika.

— Beži, o, Baglatoglu, i neka stari ukrotitelj zmija prihvati svoju kotaricu sa udavima i trči kraj tebe.

I oglasivši klanac jaukom, — ustadoh na nege. Osetio sam miris eukalptusa i udaljio se. Mnogoglavazora se uznela nad gorama, kao hiljadu labudova. Trapezundski zaliv planu u daljini čeličnim vatrometom svojih voda. I ja ugledah more i žute palube feluga. Svežina trava se prelivala na ruševinama vizantijskih zidina. Pred očima mi se ukazae bazari Trapezundski i čilimi Trapezunda. Na okuci pred ulaskom u grad streho mladog brđanina. Na njegovoj ispruženoj ruci sedeo je mali kobac sa okovanom kandžom. Hod brđaninov je bio lak. Sunce se uznilo i lebdelo nad našim glavama. I iznenadni mir se spusti na moju dušu skitnice.

S ruskog preveo Milivoje JOVANOVIĆ